

Орјенски батаљон

ОПШТИ НАРОДНИ УСТАНАК И РАЗДОБЉЕ БОРБИ ОРЈЕНСКОГ БАТАЉОНА

(Наставак)

Обзиром да су успјешним операцијама партизанских јединица у јесен 1941 биле створене прилично велике слободне територије у Србији и Црној Гори, Врховни штаб партизанских одреда Југославије, руководећи се мишљу да некако споји те двије слободне територије, издао је у новембру наређење Главном штабу за Црну Гору и Боку да формира један јачи одред који ће се ради операција пребацили у Санџак. Успјевши да за неколико дана оформи јаки одред састављен од 9 батаљона са око 4000 бораца, Главни штаб за Црну Гору и Боку донио је одлуку да ликвидира важно непријатељско упориште Пљевља у Санџаку која је бранила цијела италијанска дивизија и у склопу оперативног плана за напад на Пљевља, крајем новембра, издао наређење свим партизанским јединицама у Црној Гори и Боки да пресијецањем комуникација онемогуће пролаз и одашиљање непријатељских појачања на Пљевља. У вези тога, Орјенски батаљон, у саставу Никшићког одреда, добио је налог да спријечи непријатељу прилаз према Црквицама и Грахову. У извршавању добијеног задатка долази до првог окршаја између орјенских герилаца и фашистичких јединица.

Први оружани окршај у Лупоглаву (Кривошије) 2 децембра 1941. Први сигнал за борбу и уједно први оружани окршај између Орјенаца и окупаторових јединица одиграо се у кланцу Лупоглаву у Кривошијама 2 децембра 1941 — сутрадан великог напада црногорских батаљона на италијанско јако упориште Пљевља. Тог дана ситуација у Кривошијама и околини била је слиједећа: фашисти су држали запосједнуте Црквице, Драгаљ, Гркавац и Убле с мањим снагама и Грахово с јачом посадом. Граховски гарнизон држали су већ од јула у шаху дјелови Никшићког одреда под командом Саве Ковачевића — Мизаре. Никола Ђурковић налазио се с једним водом у засједи у Лупоглаву, а Мирко Матковић с десетином на Дврснику.

2 децембра, око 7 сати ујутро, вод од 17 италијанских војника, који је из Гржавца наступао у правцу Драгаља, дочекало је у Лупоглаву 17 Орјенаца под војним руководством Мирка Булајића. У краткој борби убијено је 7 а заробљено 19 Италијана. Иза подне италијанско одјељење, које се из Драгаља било упутило према Дврснику, дочекано пушкомитраљеском ватром, панично отступа и одмах отпочиње евакуацију Драгаљске школе у правцу Црквица. По личном наређењу Саве Ковачевића да се пресијече отступница Италијанима, десетина Мирка Матковића сусреће се у трку с водом Николе Ђурковића у Дворничком ждријелу, гдје заробљавају једног италијанског официра и 21 војника. Сава Ковачевић с мањим бројем Црногораца и Орјенаца наставља гоњење непријатеља ка Црквицама и отпочиње опсаду Црквица.

3 децембра — на глас пушке у Кривошијама, Крушевичка чета са око 100 бораца запријечи све друмове којима би Италијани могли са запада прићи Црквицама и посла појачање на Церовик (Кривошије) у састав т. зв. Комбиноване приморске чете којом је командовао Глиго Мандић а политички комесар био Мићо Вавић (и чије је бројно стање било 56 бораца). Истог дана Мирко Матковић са својом десетином изненађује Италијане на тврђави Горњем Гржавцу и пушчаном ватром убијају 3-4 непријатељска војника, а Мирко Самарцић с десетином заробљава на Церовику једно италијанско телефонско одјељење од 14 војника.

4 децембра — док су Црногорци и Бокељи заузимају положаје за опсаду Црквица, зубачки устаници под руководством Спасоја Спајића освојише италијанске карауле на Јавору, без властитих губитака, затворише пут за Конавле и успоставише директну везу с Крушевчанима, тако да се фронтна линија протезала од Требиња преко Зубаца до Крушевица, коју су држали херцеговачки одреди, затим даље од Ситнице преко Мокрина и Убала до Кривошија, гдје су се налазили бокељски одреди и надовезивала се на црногорску фронтну линију од леденичко цуцке границе до Његуша.

БОРБА ЗА ЦРКВИЦЕ

Окршај у кланцу Лупоглаву претстављао је уводну акцију у читав низ борби с фашистичким окупаторима, које су се одиграле у Кривошиским Планинама, у чијем центру су по жестини и значају биле борбе за Црквице и Грахово, које су трајале непрекидно 28 дана. Опсадом Црквица ру-

ководио је оперативни штаб на челу с командантом Никшићког одреда Савом Ковачевићем-Мизаром. Партизанске јединице биле су распоређене на три сектора: јужни сектор на Церовику (ниској коси између села Унирине и Кнежлаза) који су држале Комбинована приморска чета касније и једна граховска чета у скупној јачини око 100 бораца под командом Мирка Матковића; леденички сектор — гдје су се налазиле Комбинована кривошишка чета и друга граховска чета у јачини од 80—100 бораца под руководством Николе Ђурковића, и горње кривошиски сектор којим је директно руководио командант Сава Ковачевић.

Борба на Церовику 7-ХИ-1941. С намјером да би ослободио опкољени италијански гарнизон у Црквицама, 7 децембра кренуо је из Рисна батаљон Алпинаца у јачини око 700 војника с 4 тенка, 10 камиона, артиљеријом и комором. Италијанска команда жељела је да ослободи комуникацију Рисан-Звечаву-Црквице која је била затворена положајем на Церовику. Око 10 сати ујутро приметна се на Церовику оштра борба која се првог дана завршила великим поразом и паничним бијегом Алпинаца. У борби је био тешко рањен командант Орјенског батаљона Мирко Матковић и команду је преузео Глиго Мандић. Италијани су затим довукли око 2000 нових војника из Рисна и убацили у борбу. Послије тродневне борбе, након што су многоструко пута јачем непријатељу задали велике ударце, Орјенци се повукоше с Церовика на оближње позадинске положаје. Фашисти прво запалише села Кнежлаз и Церовик, а затим Звечаву. Билтен Орјенског батаљона за борбу на Церовику гласио је: „Уз властити губитак од два мртва (Јанко Радовић и Фердо Голоб) и три рањена друга, избачено је из строја — према подацима из Рисанске болнице — 126 фашиста. Нарочито похваљени су борци Саво Радовић, Раде Блечић и стријелац Јово Роснић“.

Значај борбе на Церовику далеко превазилази чињеницу да је у овој првој већој борби Орјенског батаљона с успјехом извршен одређени задатак. Много је важније да је Церовичка борба силно подигла морал бораца и народа, улила вјеру у сопствене снаге и показала да Бока, иако „на ждријелима цијеви“ и без фабрика и магацина, може успјешно да се бори и побјеђује силу „као пљеве и мрави Талијана“ — противно тврђењу издајника. Посебно значајна је Церовичка битка због тога што је она мобилисала стотине нових бораца, запаливши зубљу устанка у Западној Боки, и прочула Бокеље широм устаничке Југославије („Борба“ од 15 децембра 1941, 1 и 15 јан. 1942 г.).

Након борбе на Церовику борба око Црквица наставила се несмањеном жестином која је потрајала 15 дана и на крају Италијани успјеше под цијену највећих жртава — одводећи камионе љешева у Рисан — да се пробију до гарнизона у Црквицама, који је претходно био затражио дозволу од команданта Саве Ковачевића за повлачење у Рисан под оружјем, на коју Сава није хтио пристати захтјевајући од Италијана да прво предају оружје па тек онда да се разговара о повлачењу. Приликом свог надирања убише Италијани у Доњим Кривошијама осам наших родољуба.

Италијанским продором у Црквице борба у Кривошијама није престала, већ се наставила и трајала је скоро 5 и по мјесеци. Црногорски и бокељски одреди под командом Саве Ковачевића одмах појачаше притисак према Грахову.

Тих дана позадинци Девесиљске чете и омладинци из Баошића извршише с успјехом пренос радио-станице из централе у Кумбору преко Баошића на Кривошије. У испитивању могућности и припремама за њен пренос погинуо је на терену првоборац Драго Павловић.

Борба на Бјелотини 10- XII-1941. За вријеме борби око Црквица, фашисти су у два маха јачим снагама покушали да се из правца запад-исток пробију до гарнизона у Црквицама. Први покушај извршио је 10 децембра један батаљон италијанске војске с Мрцина у Конавлима, настојећи да продре у правцу Боке. На Бјелотини-Ситница препријечио му је пут партизански вод од 27 бораца из Крушевичке чете под руководством командира Марка Радовића и комесара Благоја Ђировића. У оштрој борби Италијани су, претрпивши осјетне губитке, били одбачени натраг на своје полазне положаје према Мрцинама. Наши борци нијесу имали губитака.

Борба у Убајској Планини 19- XII-41. Други покушај извео је 19 децембра батаљон италијанских Алпинаца у јачини од око 1200 војника, упутивши се из Зеленике преко Дугуњске цесте у правцу Кривошија с намјером да се споји с италијанским гарнизonom у Црквицама. У Убајској Планини дочекао их је Убајски вод од 17 бораца под руководством Сава Илића и потпуно разбио. По великој студени и снијечној мењави, која је затварала видик на даљини од 50 метара, Орјенци, распоређени иза добрих природних заклона, сигурним погоцима ручних граната, виком и говором Митра Стијеповића успјешно деморалисаше непријатеље, унијевши панику у њихове редове и присилише их на повлачење. Фашисти оставише велики број мртвих на терену, међу њима и команданта батаљона, док су Орјенци били без губитака,

Успјесима бокелских герилаца у Кривошијама, на Бјелотини и Убајској Планини не само да је расла слава орјенских партизана упоредо са страхом фашиста, већ се вршио непрекидан прилив нових добровољаца у партизанске редове. И док окупатори густим појасима бодљикаве жице око Херцегновога и других својих постаја ограђују свој страх и осјећај несигурности од „рибела“, покушавајући узалудно да репресалијама над голоруким народом изазову покорност и зауставе одметање у планине (у Игалу су крајем децембра 1941 убијени Божо, Перо и Александра Вучковић, Јово и Божо Драшковић и Урош Радовић), дотле све већи број родољуба - осветника стиже у планине појачавајући редове антифашистичких бораца.

БОРБА ЗА ГРАХОВО

Након продора у Црквице италијанска дивизија започела је надирање према Грахову да би ослободила тамошњу италијанску посаду која се налазила у обручу црногорских и бокелских одреда под командом Саве Ковачевића. У петнаестодневној борби, у којој су сваки педаљ освојене земље платили огромним жртвама у људству и материјалу, фашисти успјеше првом половином јануара да се у близини Грахова, домогнувши се, захваљујући издајству судије Ковачевића и дружине, претходно Дврсника као кључног положаја, прво споје с одредима италијанске посаде у Грахову, а затим да уђу у Грахово, гдје запалише 92 куће наших родољуба и неколико својих барака и онда се, искористивши магловиту ноћ, повратише скупа с мртвима и рањенима на Црквице, односно у Рисан. Продријевши у Грахово, Италијани излијепише озбиљну објаву шаљиве, типично фашистичке садржине у којој је писало да је, уз властити губитак од 850 војника, у борби за Грахово убијено 8000 партизана, те да су потпуно уништени партизански одреди, дочим је свега скупа у борби учествовало око 500 Црногораца и Бокела. Од Бокела учествовала је „69 Кривошиска чета“ под руководством командира Вукадина Самарцића и комесара Јозе Самарцића (назив 69 добила је по славним побједама кривошиских устаника над аустријским окупаторима 1869 године). Стварни партизански губици износили су 9 мртвих и тридесетак рањених бораца. За вријеме борби око Црквица и Грахова Италијани су попалили села Малојев До, Бојаниће и Пољковац у Горњим Кривошијама као и Леденице.

У овим борбама црногорски и бокелски борци ковали су крвљу и оружјем узајамно братство и јединство, које је касније током даљње ослободилачке борбе настављено и продубљено кроз непрекидне бојеве све до коначног ослобођења домовине.

Борба на Метеризу 4-1-1942. У вријеме кад се борба за Грахово налазила у завршној фази, дошло је до новог окршаја с Италијанима на западном сектору. 4 јануара једна чета фашистичких војника добила је покрет с Каменог у правцу Крушевица да би извидјела резултате бомбардовања Крушевица, које су дан раније били извршили италијански авиони с намјером да би уништили тамо концентрисане герилске јединице. На Метеризу дочекала их је Крушевачка чета у укупној јачини од 70 бораца под руководством командира Сава Дабовића и комесара Обрада Милошевића. По великој студени и снијегу до кољена, у краткотрајној борби би убијено 7, рањено 5 а остатак од 56 фашиста се предаде нашим борцима, који су прошли без иједне огреботине.

Одмах после борбе и успјеха на Метеризу устанак се проширује на Мокрине, Мојдеж и остала села Западне Боке. Суторска чета била је већ 15 дана раније заузела положаје на Видову Врху под руководством командира Јанка Бека и комесара Илије Кишића.

Борба у Мокринама 5-1-1942. У ноћи након борбе на Метеризу упућен је за одмазду с Каменог у правцу Мокрина један батаљон фашиста у јачини од око 1000 војника. Дочекан је ујутро 5 јануара од 70 орјенских бораца. У борби, која је трајала цијели дан по снијегу и киши, Италијани су пролазно били продрли у Мокрине, опљачкали и запалили 18 домова и поново се повукли после подне у правцу Каменог, однијели са собом своје мртве и рањене. Фашистички губици износили су 15 мртвих и рањених, док су наши борци имали једног погинулог (Јово Радовић).

Бомбашки напад на Гољевине повише Рисна 9-1-1942. 9 јануара, 25 орјенских бомбаша под руководством Стојадина Солдатовића и Николе Ђурковића извршило је напад на утврђени италијански положај на Гиљевинама код Пољица изнад Рисна, који је бранило 70 војника. После краткотрајне борбе, фашисти су били отјерани с положаја. Заробљен је један официр и два војника и заплијењен велики ратни материјал.

РАСПОДЈЕЛА ТЕРЕНА ОРЈЕНСКОГ БАТАЉОНА НА СЕКТОРЕ И ПОТСЕКТОРЕ

Непрекидним успјесима на ратним попрштима и ширењем народног устанка, што је условило прилив нових добровољаца у партизанске редове, дошло је до прерастања малих герилских одреда у бројно јаку оружану формацију, а самим тим наметнула се потреба војничког преуређења и расподјеле снага Орјенског батаљона. Половином јануара 1942, одлуком штаба, Орјенски батаљон је расподијељен на два сектора, сваки са по четири потсектора, под руководством команданта Глига Мандића и политичког комесара Николе Ђурковића и то како слиједи:

I Западни МОКРИЊСКИ СЕКТОР (са 4 потсектора) — командант Лука Матковић, политички комесар Обрад Милошевић.

1. потсектор: Крушевичка чета — командир Саво Дабовић, политком Јован Вавић.
2. „ Доброшtica чета — командир Бранко Кошић, политком Андрија Делибашић.
3. „ Суторска чета — командир Јанко Беко, политком Илија Кишић.
4. „ Бјелотина Ситница — командир Марко Радовић, политком Благоје Ћировић.

II Источни КРИВОШИСКИ СЕКТОР (прво са 3 а затим са 4 потсектора) командант Стојадин Солдатовић, политком Саво Илић.

1. потсектор: Горње Кривошије („69 Кривошиска чета“) — командир Вукадин Самарџић, политком Јоза Самарџић, касније Војо Илић.
2. „ Доње Кривошије — командир Лазар Самарџић, политком Јово Дукин Самарџић
3. „ Убли — прво командир и комесар Јово Дукин Самарџић, касније командир Бранко Деспот, политком Јово Д. Самарџић, и у задње командир Јово Куколеча, политком Вељко Ћатовић.

Другом половином ануара, проширењем устанка на села Жлијеби, Буновићи, Бакочи, Репаји и Бјелске Крушевице, формира се четврти потсектор на Кривошиском сектору под командом Југопа Гракалића и политкома Јова Дабовића.

Ускоро по овој расподјели долази до нове борбе са окупаторовим јединицама на Мокрињском сектору.

Борба на Илиници 20-1-1942. 20 јануара батаљон италијанске војске с једним дивизионом покретне артиљерије упутио се из Херцегновога и преко Сушћепана стигао до Илинице, брдашца повише села Ратишевине, гдје је био дочекан од Крушевичке и Доброштичке чете у јачини од око 100 бораца под руководством команданта О. б. Глига Мандића. Иако су фашисти били потпомогнути акцијом италијанског батаљона с Каменог као и подупрти тешком обалском артиљеријом, они су у борби по кршевитом снијежном терену доживјели велик пораз, узмакнувши убрзо с попришта борбе и одукавши са собом многобројне мртве и рањене. Партизански губици су били 2 мртва (Душан Миловић и Лазар Бачановић).

Послије борбе на Илиници партизански борци заузели су положаје на Кулими, бријегу између села Мокрима и Каменог, гдје се налазила италијанска посада, и те положаје нијесу напустили све до расформирања Орјенског батаљона.

Након борбе на Илиници фашисти су задуго мировали у својим постајама иза бодљикавих жица и бункера, не предузимајући ни једну озбиљнију акцију против Орјенаца све до краја фебруара, када су поново јаким снагама покушали да пробију партизанске линије на Јеремији.

За ово вријеме Орјенци су учвршћивали своје положаје и старали се за сређивање питања исхране, снабдијевања и обавјештајне службе, разграничавајући мрежу народно ослободилачких одбора по свим селима ослобођене територије и повезијући се још чвршће с међашњим полулегалним и илегалним одборима на неослобођеној територији. Захваљујући храни и снабдијевању, како из наших села са ослобођене тако и из предјела неослобођене територије, орјенски борци нијесу озбиљно осјећали оскудицу. Роба, храна, муниција и санитарски материјал с неослобођене територије од Суторине до Пераста стизали су разним каналима и везама преко позадинаца и теренаца, али највише преко три главне везе: на западном сектору преко Сушћепана, на централном сектору из Баошића преко Локве-Девесиља на Репаје (касније, по напуштању четвртог потсектора преко Варде повише Бијеле), те на источном сектору преко Стрпа у Рисанском Заливу. На ослобођеној територији одржаване су конференције с народом по свим важнијим питањима, радне чете су обрађивале земљу, омладина је припремала и давала културне приредбе.

Током фебруара извршене су двије успјеле акције на непријатељске објекте. Прва је била напад једног вода под руководством Стојадина Солдатовића на фашистички камион

у Јошици, а друга акција је био напад вода под руководством Југола Гракалића на творницу сардина у Бијелој. Истог мјесеца погинуо је на положају према Кривошијама првоборац Саво Бајковић од италијанског топовског метка, а несрећним случајем комесар Јоза Самарџић.

На историској Острошкој скупштини учествују орјенски делегати Дашо Павичић, Душан Косић и други, који преносећи закључке скупштине одушевљују Орјенце за нова борбена прегнућа и подвиге.

Крајем фебруара дошло је до нове борбе на Јеремији, у којој су италијански окупатори доживјели свој највећи пораз у окршају с Орјенцима, а бокелски партизани заслужили истинску славу и признање цијелог родољубивог народа.

Борба на Јеремији 28-II-1942. Након непрекидне ноћне артиљериске припремне паљбе у којој је узела учешћа цјелокупна италијанска брдска, обалска и бродска артиљерија са сектора централне Боке, као и топови са свих у Тиватском и Рисанском Заливу концентрисаних ратних и помоћних бродова, 28 фебруара ујутро рано, по лијепом и сунчаном времену, италијански Алпинци и берсалери у јачини од око 500 војника наступили су у три колоне: из правца Ђурића, Верига и уз Маркову Греду и започели брдски успон, под личним руководством префекта Скаселатија, који је кроз доглед пратио наступање својих војника с рисанске обале. Уз јаку подршку артиљерије, с бацачима пламена и мина, фашисти су стигли до црквице св. Јеремије, гдје их је дочекало мало извидничко стражарско одјељење од 7 бораца под руководством Кика Цвјетковића. Развила се огорчена, иако неравномјерна борба. 7 Орјенаца бранили су прилаз и пролаз 500-ини фашиста, подупртих артиљеријом. Борба је трајала непрекидно од 7 сати ујутро до 4 сата послје подне, када су Орјенци, добивши помоћ од Морињског и Убајског вода у јачини од 40 бораца под руководством командира Југола Гракалића, с ручним бомбама извршили јуначки јуриш на фашисте, а ови су ускоро окренули леђа и у паничком бијегу клизнули низ брдо, оставивши на терену бројне мртве и одвукавши са собом многе тешке и лаке рањенике. Истовремено с бијегом фашиста с ратног попришта и сам префект, свједок бјежања и пораза својих војника, разочарано је спремио дурбин и из Рисна умакнуо пут Котора. Билтен О. б. за борбу на Јеремији — издат према накнадно стиглим подацима — гласио је: „У борби, у којој је учествовало 98 непријатељских топова, а с наше стране осим пушака само два пушкомитраљеза, избачена су из строја 252 фашиста уз властити губитак

од једног мртвог (Јово Вуковић) и пет рањених другова“.

5 марта 1942 група од 28 одабраних бораца О. б., под командом Глига Мандића, одлази за Васојевиће, гдје се за тамошње операције формира батаљон од Црногораца и Бокеља под руководством команданта Глига Мандића и политкома Миљенка Ђуровића. За команданта Орјенског батаљона постављен је Стојадин Солдатовић.

ВЕЛИКА ИТАЛИЈАНСКА ОФАНЗИВА ПРОТИВ ОРЈЕНАЦА (13 до 17 марта)

У жељи да би једном заувјек обрачунали и ликвидирали опасне „рибеле“, италијански окупатори су, двије седмице након борбе на Јеремији, концентрисали око 6000 својих војника и отпочели велику офанзиву против партизана. 13 марта ујутро, по киши и магли, уз снажну подршку цјелокупне своје артиљерије са сектора Западне и Централне Боке као и са свих ратних бродова те авијације, батаљони Алпинаца и црних кошуља наступили су из југоисточног правца уз Ђурино Брдо, уз Крушевице и Костањицу с бацачима пламена и мина, развијајући широки обухватни маневар против положаја које су држали мали партизански водови у свеукупној јачини од 90 до 100 бораца, расподјељени на разним тачкама италијанског правца наступања. Истовремено други фашистички батаљони наступили су против западног сектора из свог упоришта у Каменом. Дошло је до огорчене борбе на свим секторима чија је жестина досегла врхунац у борбама на Кулини и Каменској Гомили.

Борбе на Кулини и Каменској Гомили 13-15. III. Док је 21 фашистичка батерија с 81 ждријелом топова и бацача непрекидно засипала гранатама партизанске положаје, при чему су посебно моћно дјеловали топови с италијанске тешке крстарице „Бари“ (прозвате од партизана „Шаруља“ због њеног шареног изгледа, јер је ради тежег уочавања била ишарана), 13 марта ујутро рано фашистички батаљони с Каменог кренули су у три правца против партизанских положаја. Захваљујући великој магли, јаки непријатељски одреди успјели су да се подвуку под партизанске положаје на Кулини, гдје је командант сектора био Лука Матковић. У огорченој борби, која је трајала непрекидно три дана и три ноћи, по снијегу и киши, иако под непрекидном ватром непријатељске артиљерије и авијације, на само село Мокрине избачено је око 4000 граната, већином мањег ка-

либра — Орјенци су задали тако страховите ударце непријатељу, да је исти, увидјевши безизгледност даљне борбе, 15 марта ноћу, под окриљем мрака отступио у своје упориште у Каменом, одвукавши са собом многобројне мртве и рањене. Партизански губици били су 4 мртва (Вељко Муришић, Ристо Радовић, Драго и Никола Лепетићи).

Истовремено кад је започела борба на Кулини, други батаљони италијанске пјешадије, касније и црних кошуља, надирали су под заштитом 14 тенкова цестом у правцу сјевероистока према Жлијевима. На Каменитој Гомили дочекани су од 60 наших бораца, распоређених иза добрих природних заклона, под руководством Миљенка Радовића. Орјенци су и у овој борби, која је трајала три дана и три ноћи, водећи као и у свим другим борбама строго рачуна о сталној потреби економисања необилном муницијом, примијенили исту тактику према непријатељу: припустили су фашисте на даљину од двадесетак метара и онда их прецизним погоцима десетковали. То потврђује у свом извјештају о Каменској борби и сам ратни дописник „Пополо д' Италиа“ у броју од 7 октобра 1942, написавши дословно: „С врхова кршевитих заклона, партизани, нерањиви у својим утврдама, увученим у живим хридилама, циљали су прецизно, хладнокрвно и без страха и наши пјешаци у свом наступању били су изнурени од умора, прокисли од кише и десетковани од непријатеља“. Фашистички дописник у свом извјештају наравно не спомиње губитке, а нити чињеницу да су своје пјешаке, изнурене више од силног страха него од умора, фашистички официри и карабинијери револверима у руци натјеривали у борбу. Из тродневне борбе фашисти су одвукли бројне камионе својих рањеника и око 250 мртвих војника. Према накнадној изјави једног италијанског официра, већина смртоносних погодака на погинулим била је између грла и чела, што најбоље свједочи о прецизности гађања орјенских стријелаца. Партизани су имали у овој борби само два теже и три лакше рањена борца.

Но док су на Каменском сектору Орјенци с успјехом разбијали све фашистичке покушаје продора, дотле су наши одреди, који су на источном морињско-крушевичком сектору давали пуна два дана жестоки отпор многоструко надмоћнијем непријатељу (у борби је погинуо борац Обрен Драгомановић), морали 15 марта ујутро повући се с линије Жлијеби—Буновићи—Бакочи—Репаци према позадини, повукавши са собом велики дио народа, спасавајући га од бијеса разуларених фашистичких војника. Продријевши након повлачења парти-

зана у Бјелске Крушевице, фашисти су опљачкали и запалили најприје Крушевице, па Горњи Морињ, гдје су стријељали тридесет домаћина, затим запалише села Репаје, Бакоче, Буновиће и Жлијебе, похватавши и одукавши са собом сав народ који није могао избјећи. По повратку са Јеремије запалише Горње Ђуриће. Истовремено запалише фашисти села Сасовиће, Куте, Пресјеку и Ластву, а послије неколико дана по први пут Камено, опљачкавши претходно по свим селима све предмете од вриједности из кућа, као и сву ситну стоку што су нашли.

17 марта, примјетивши приближавање непријатеља с леђа из правца Жлијеба, повукли су се Орјенци с Каменске Гомиле, вршећи заједно с борцима, који су се два дана раније повукли с југоисточног сектора, концентрацију својих снага на Дугуњи, гдје су очекивали нови напад Италијана. Међутим до даљње борбе није дошло, јер је фашистима изгледа по властитом коњу далеко јефтиније било пљачкање и паљење села, те одвођење голоруког народа у логоре, од борбе с партизанима.

Народ, који се под фашистичком најездом повлачио с нашим одредима, с најнужнијим завежљајима на леђима, наставио се био неко вријеме на Врбању, одакле је послије неколико дана отишао за Бањане и Бијелу Гору, док је само један мали дио остао у крушевачким предјелима. Тек касније, након повлачења партизанских снага из Црне Горе према Босни, избјегли народ се постепено повратио на своја згаришта.

Борба за Убле 30 - III - 1942. Посљедњи важнији сукоб Орјенаца с италијанским окупаторима претстављала је борба за Убле, која се одиграла крајем марта 1942 г. Неколико дана послије велике италијанске офанзиве, два батаљона фашиста извршила су ноћу покрет из Рисна преко Кнежлаза и Унирине, успјевши захваљујући ноћној помрчини, гуменим опанцима и недовољној будности, да прођу кроз Звечаву између два наша стражарска вода и да се странпутицом неочекивано спусте у Убле, око којих се на положајима налазило око 80 Орјенаца под руководством командира Југола Гракалића и политкома Вељка Дробњаковића. Истовремено, друге италијанске снаге покушавале су да се из Црквица, уз помоћ тенкова, пробију цестом према Ублима, али су биле сузбијене од партизана и уз губитке враћене. Међутим, фашисти који су кроз Звечаву били изненадно продрли у Убле опљачкају и запале село, након што је исто било напуштено од партизана и народа који се заједно с борцима успио да провуче

кроз фашистички обруч и повуче у Убајску Планину, уз једну жртву (борац Богдо Уљаревић) у борби на Кликовцу.

Након борбе и повлачења из Убала у Убајску Планину, Орјенци су одмах поставили страже по чукама и блокирали цесту Убајска Планина — Црквице, тако да се нова фронтна линија Орјенског батаљона протезала са запада од непромјењеног сектора: Ситница — Видов Врх — Илиница — Кулина — Вратло (који фашисти борбом никад нијесу прешли) и надовезала се на нову линију источног сектора: Убајска Планина — Црвена Грета — Брезов До те око Црквица све до границе Цуца, тј. до црногорске фронтне линије.

Руководство О. б. одмах је приступило реорганизовању јединица и формирању ударних чета на добровољној основи. Једна од ударних чета под руководством Југола Гракалића отишла је ускоро у правцу Вилуса за Црну Гору.

Крајем марта, орјенски борци Нико Стрижић и Боро Амановић увлаче се потајно у Херцегнови са задатком да ухвате живог или убију злогласног карабинијерског поручника Кандиду, али бивају откривени, ухваћени и стријељани у тврђави Шпањоли (5 - IV - 1942).

До озбиљних окршаја с окупаторима више није дошло. Италијани нијесу у будуће предузимали ни једну акцију против Орјенаца — иако су их партизани изазивали — осим што су с времена на вријеме бјесомучно тукли артиљеријом у правцу партизанских положаја, као и довршили паљење сељачких кућа у Каменоме

Крајем априла, у вези нових догађаја и настале ситуације у Црној Гори, јачања реакције и италијанско-четничке Треће офанзиве против гартизана, те притиска који су непријатељи вршили против Орјенаца, у Кривошијама долази до побуне четнички настројених елемената у орјенским редовима. Том приликом у Пољковцу у Кривошијама убијени су на превару 28 априла 6 Орјенаца, од којих пет руководилаца: Вукадин и Милан Самарџић, Блажо и Раде Радојичић, Томо Илић и Петар Бојанић.

2 маја, у Горњим Кривошијама, борци О. б. у саставу Ловћенског одреда растјерали су четнике, који су се тих дана били формирали, убивши им командира Сима Самарџића.

Почетком маја формиран је још један батаљон назван Ударни орјенски батаљон са штабом у Брезову Долу у Кривошијама, за чијег команданта је именован Стојадин Солдаговић, а за политичког комесара Саво Илић.

ПОВЛАЧЕЊЕ НЕПОБИЈЕЋЕНИХ ОРЈЕНАЦА И РАСФОРМИРАЊЕ ОРЈЕНСКОГ БАТАЉОНА

Након догађаја у Горњим Кривошијама, ситуација на терену Орјенског батаљона остала је углавном неизмијењена све до друге половине маја, када су наступиле велике промјене у вези са ситуацијом у Црној Гори. Дотле Италијани из Боке нијесу нападали. Орјенци су држали положаје и кретали се по терену пратећи развој ратних и политичких догађаја у Русији и Југославији, посебно у Црној Гори. Њемци, Италијани и издајничке формације вржили су од половине априла заједничким силама Трећу офанзиву против партизанских одреда. У Црној Гори притисак непријатеља је бивао све јачи. Партизани су полако отступали.

25 маја 1942 штаб Орјенског батаљона добио је по куриру од штаба Никшићког одреда обавјештење и директиву, у којој је између осталог писао: „... Ситуација у Црној Гори је угрожена. Под притиском непријатељских снага морамо да се повлачимо према Босни, што и вас очекује... Савјетујте друговима - борцима, који хоће да слиједе своје руководиоце, да се повлаче у правцу Јужне Херцеговине, гдје је стање још добро по нас, а онима који неће да се повлаче да остану на терену или да се поврате кућама.

Истота дана око 11 сати ноћу, под притиском италијанско-четничко федералистичких јединица, повукли су се одреди Саве Ковачевића из Вилуса, посљедњег партизанског упоришта у Црној Гори. Истовремено, штаб Орјенског батаљона добио је телефонско обавјештење са Зубаца да су напуштени партизански положаји према Италијанима око Зубаца, те да су превагу добили четнички елементи, чиме је постало јасно да се Орјенски батаљон већ налази између непријатељских јединица.

Да не би били потпуно отсјечени, т. ј. да не би била ускраћена свака могућност повлачења, штаб Орјенског батаљона, на темељу писменог обавјештења и директиве коју је добио од штаба Никшићког одреда, још исте ноћи послао је свим командирима и комесарима чета писмено упутство. На основу ове директиве, 26 маја увече, 86 бораца и руководилаца Орјенског батаљона кренуло је с Врбања под руководством Николе Ђурковића у правцу Јужне Херцеговине, с намјером да се прикључе црногорским одредима под командом Саве Ковачевића, који су се пробијали према Босни. На путу с Врбања према Херцеговини, Орјенци су заобишли Граб и Зубце, гдје су се већ налазили четници, и успуд до-

бише прикључак још једног вода О. б. под руководством Стојадина Солдатовића, чиме је бројно стање батаљона нарасло на 128 бораца и у том саставу стиглоше 27 маја у 8 сати ујутро у село Увјеће у Херцеговини, а истога дана увече у село Сливницу, гдје је требао да се налази штаб јужно-херцеговачких партизанских одреда. Не наставши тамо штаб, Орјенци су прослиједили пут исте ноћи и преко требињске шуме стигли 28 маја ујутро у село Слано. Ту су у штабу VII Ударног шумског батаљона добили обавјештење да су Италијани и четници, који су већ били извјештени о пролазу Орјенског батаљона, јаким снагама блокирали једини пут који је водио за Босну у том правцу и да је пробијање немогуће.

На темељу добијеног обавјештења, штаб Орјенског батаљона заказао је одмах савјетовање свих одговорних другова. Након узбудљивог поподневног вијећања, руководство је 28 маја донијело одлуку да се батаљон расформира и у мањим групама поврати у Боку на терен. (По мишљењу потпуковника Мирка Матковића до ове погрешне одлуке дошло је из ових разлога: скученост терена и недостатак маневарског простора уз велику зависност од извора снабдијевања из приморског појаса, наметнули су Орјенском батаљону позициски, дефанзивни начин борбе, услијед чега батаљон није био извјежбан, а нити свјесан својих могућности у покретном, правом партизанском ратовању, које карактерише нагло наступање и избјегавање опасних судара, изненадно појављивање на неочекиваним мјестима, пробијање кроз непријатељску територију итд.).

Након говора Николе Ђурковића на мосту ријеке Требишњице у Сланом, Орјенци су исте ноћи започели повратак. Међутим, на повратку, у селу Пољицу крај Требиња, 29 маја, налазили су се већ јаки четнички одреди, који су на превару разоружали велику скупину Орјенаца и спровели у село Тули у Зубцима, а одатле у затвор у Грабу. Истовремено, четници су из друге групе заробљених Орјенаца у селу Дужи издвојили дванаесторицу бораца, одвели у Требиње и предали Италијанима, одакле су, након што су од истих били премлаћени, повраћени у Грбаљ међу остале Орјенце. Послије дванаестодневног затвора у Грбљу, Орјенци су под јаким стражом италијанских карабинијера и т. зв. „националиста“ доведени у тврђаву Шањолу повише Херцеговога, а одатле су након неколико дана спроведени у которски затвор.

Штаб Орјенског батаљона с Николом Ђурковићем успио је да се пробије према окупираној Боки да би продужио ослободилачку борбу.

У Боки настају тешки дани, пуни сурова искушења. Окупатор тлачи и убија. Инквизиторски мучи засужњене борце: глађу и батинама. Врши масовна стријељања на Каменом, па у Баошићу и Задру. Окупатор се натјече с издајницима ко ће више злочина починити над народом Орјена.

У јануару 1943 падају у Подима смрћу хероја Никола Бурковић, Дашо Павичић, Стјепо Шаренац и Саво Илић. Мало затим, фашистички специјални суд осуђује у Котору 58 Орјенаца на смрт. Стријељају деветорицу у Липцима. Све са жељом да угуше дух Орјена. Али Орјен је непокорив, јер народ је непобједив.

Гине на терену Илија Кишић, па Мићо Вавић. Падају Орјенци, али Орјен живи и бори се даље. С Глигом Мандићем у Босни, у редовима славне V. Црногорске бригаде: на Купресу, Прозору, Неретви и Сутјесци, живи иза решетака Мамуле, Превлаке и Котора, у пјесми слободи на губилишту у Липцима и у презиру издаје пред зубачком јамом. Поново борбено расте с првим, другим, трећим Бокељским батаљоном и маршује у октобру 1944 с Бокељском бригадом, незадрживо маршује с Врбања кроз Боку и Црну Гору све до граница побједе у Баковици . . .

Из свете ватре коју је у децембру 1941 запалио под Орјеном народни вођ Никола Бурковић с најбољим синовима Боке, разбуктао се пламен херојске ослободилачке борбе, као дио велике ослободилачке борбе народа Југославије. У огњу побједоносног брата догорјела је једна друштвена епоха и отпочела свој живот нова. Извршена је револуционарна смјена генерација. Из оријенске ковачнице живота искалили су се нови борци — градитељи, нови руководиоци — ствараоци, који су, у великој бици за социјализам црногорског и других народа Југославије, ушли у нове борбе и побједе, носећи чврсто часну заставу Орјена на којој пише: **ДОМОВИНА — ПАРТИЈА — ТИТО!**

Шпиро ДОКЛЕСТИТ